

פרשת יתרו: האם מותר לעמוד כשקוראים את עשרת הדיברות

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על מעמד קבלת התורה, בו נאמרו גם עשרת הדיברות. כפי שראינו בעבר (יתרו שנה ג'), נחלקו המפרשים מה מיוחד בהם. **המלבי"ם** (שם) בגישה ייחודית טען, שהמצוות שנאמרו בהר סיני כולן מצוות שכליות, שגם בלי התורה הגיוני היה לקיימן. ואף על פי כן רצה הקב"ה לאומן באופן מיוחד להראות שכדי להתגבר על היצר יש צורך ביראת אלוקים.

גישה אחרת במפרשים יש של **רבי אברהם בן הרמב"ם** (שמות כ, יד) שכתב, שעשרת הדיברות מהוות תמצית עקרונית לשאר המצוות - ולכן דווקא הן ולא אחרות נאמרו על ידי הקב"ה בסיני. הקדים אותו **הרס"ג** (אזהרות), שכתב פיוט שלם המראה כיצד כל המצוות כלולות בעשרת הדיברות, וכן כתב **האברבנאל** (שם, ד"ה אנכי ה').

"על כן אמרתי, שעשרת הדברות האלה הם מאמרים כוללים כל תריג מצוות שנתן הקדוש ברוך הוא לעמו, ומפני זה רצה לאמרם בעצמו ולכל ישראל יחד ולכתבם על שני לוחות אבנים, והיו אם כן עשרת הדיברות האלה כאן במדרגת ההתחלות ושרשי יסודי התורה. וכתבו המקובלים שלכן באו בהם תר"כ תיבות לפי שהם תרי"ג במספר המצוות הנכללות בהם."

כפי שכתב **הרב אשר וייס** ('עשרת הדיברות') נראה שעל בסיס פירוש זה כתבו **בעלי התוספות** בשם **הרא"ש**, שכאשר התורה מצווה את המלך לכתוב ספר תורה נוסף שיהיה על זרועו תמיד, כוונתה לעשרת הדיברות ולא לכל התורה כולה וכפי שסבר **רמב"ם** (מלכים ג, א), שהרי הם תמצית וכוללים את התורה כולה ודי בכך (ועיין במהרש"ל סהנדרין כא ע"ב).

בעקבות קריאת עשרת הדיברות, נעסוק השבוע בשאלות הקשורות לקריאתם. נפתח תחילה בשאלה, האם מותר לקרוא את עשרת הדיברות במהלך התפילה, ואם כן באלו מקומות. לאחר מכן נראה את השאלה האם מותר לעשות צורה של לוחות הברית מעל ארון הקודש וכדומה, ולסיום נשאל האם מותר לעמוד בעת קריאת עשרת הדיברות בבית כנסת.

קריאת עשרת הדיברות

האם מותר לומר את עשרת הדיברות? הגמרא במסכת ברכות (יב ע"ב) כותבת, שבבית המקדש היו נוהגים לומר במהלך ברכות קריאת שמע גם את עשרת הדיברות, כיוון כפי שכותב הירושלמי, בתוך קריאת שמע כלולות עשרת הדיברות. אנכי ה' אלוקיך כנגד לא יהיה לך, ה' אחד כנגד לא תישא את שם ה' אלוקיך לשווא, וכן הלאה.

א. בעקבות כך מספר אמוראים רצו לקבוע לומר את עשרת הדיברות בזמן קריאת שמע, אך בפועל חזרו ממחשבתם בגלל 'תרעומת המינים'. **במחזור ויטרי** (טו' טז) פירש שכוונת הגמרא, שהנוצרים היו מנסים לערער את המון העם שאין התורה אמת, ולראייה שקוראים רק את עשרת הדיברות בתפילה, לכן נמנעו האמוראים מלאומן.

ב. יש שהעלו אפשרות אחרת וטענו, שאותה תקופה שבה ביטלו את קריאתן, הייתה לאחר חורבן המקדש כאשר עם ישראל ירד מתפארתו והיה במשבר אמוני. באותה העת ניסו יהודים שהתנצרו (שבזמנם עוד היו חלק מהקהילה היהודית) למשוך את העם לאמונתם, אמונה המאמינה מצד אחד בתורה שבכתב, אך מצד שני אינה מאמינה בתורה שבעל פה וסוברת שאותו האיש הוא המשיח.

מעמד קריאת עשרת הדיברות בבית הכנסת, היוותה בשבילם הזדמנות להכריז בקול על אמונתם (שהרי בעשרת הדיברות האמינו), ובכך לקבל מעין הכשר מהקהל ואפשרות להשפיע עליהם גם בשאר העניינים. כדי לנטרל את גורם ההשפעה, ביטלו חז"ל את קריאת עשרת הדיברות, בדומה לברכת 'למינים אל תהי תקווה' שהוכנסה לתפילת שמונה עשרה (ועיין הערה¹).

גבולות האיסור

נחלקו הפוסקים, האם כאשר אסרו לקרוא את עשרת הדיברות בתפילה אסרו בכל עניין, או שישנם מקומות בהם הותרה הקריאה כיוון שבהם אין חשש לתרעומת המינים:

א. **המהרש"ל** (שו"ת טו' טז) הביא, שכאשר הגמרא כותבת שאסור לומר עשרת הדיברות, כוונתה רק כאשר קוראים אותה בתוך קריאת שמע, אבל מותר ואף מצווה לאומרו בציבור כחלק מפסוקי דזמרה וכדומה. עוד הביא **הדרישה** (או"ח א, ג), שכך הורה לנהוג בפועל בבית כנסת בו התפלל, והסמיך את אמירתן לאמירת ברוך שאמר, שהפסוק הראשון בו נדרש בעניין עשרת הדיברות.

מה הסברא לחלק בין האמירה בקריאת שמע שנאסרה לאמירה בפסוקי דזמרה שמותרת? ניתן לומר, שקריאת שמע היא אחד משיאי התפילה (מצווה מדאורייתא), ולכן אם יגידו בה את עשרת הדיברות חששה הגמרא שיחשבו שיש מעמד מיוחד לעשרת הדיברות, מה שאין כן אם יאמרו אותן בשאר המקומות בתפילה, שאז אמירתה נראית כשאר אמירות שבתפילה, ובלשון הדרישה:

"ומורי (בחיזושי מהרש"ל לטור) תירץ שלא מנעו מלומר עשרת הדברות אלא כמו שנהגו לקבעו בברכות, כמו קריאת שמע וכמו שכתבתי לשון משנה דתמיד, אבל בלא ברכה לית לן בה ודוק עד כאן לשונו. וכן הנהיג הוא לאמרן ברבים בבית הכנסת של בחורים שהיה מתפלל עמהם והשליח צבור אמרן קודם ברוך שאמר בקול רם."

ב. **הרשב"א** (שו"ת א, קפד) חלוק וסבור, שכאשר חז"ל אסרו לומר עשרת הדיברות בציבור - אסרו בכל עניין. גם **הבית יוסף** (או"ח א) הביא באותו האופן, ומשום כך את פסק הטור שיש לומר עשרת הדיברות לפני התפילה כחלק מסדר הקורבנות פירש, שהכוונה דווקא ביחיד, אבל בציבור אסור מפני תרעומת המינים.

¹ מדוע לפי פירושים אלו במקדש לא חששו לאומן? **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ד, כב) תירץ, שכיוון שבמקדש יושבים הסנהדרין, כהנים, לויים ויראי ה', כאשר תתעורר שאלה אמונית על ידי המינים מיד יש מי שיפתור אותה. לעומת זאת בשאר המדינה, לא תמיד יהיה מי שישב על טענתם. לפי האפשרות השנייה ניתן להוסיף ולומר, שבמקדש אותם נוצרים יהודים לא היו מעורבים דיו, ולכן החשש שיקבלו לגיטימציה ויכולו להעביר את דעותיהם, לא היה קיים.

כהבנתו בבית יוסף כך פסק בשולחן ערוך (או"ח א, ה), וכן נקטו להלכה רבים מהאחרונים וביניהם הרמ"א (שם), החיד"א (טוב עין סי' י) **המשנה ברורה** (שם, טז), **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת) ועוד. הם חלקו על סברתו של המהרש"ל והבינו, שבכל מקרה בו אומרים עשרת הדיברות בציבור יש חשש לתרעומת המינים ולטענתם, לכן רק ביחיד מותר לאומרן, ובלשון הבית יוסף:

"וטוב לומר פרשת העקדה, ופרשת המן ועשרת הדברות. ואף על גב דאמרין בסוף פרק קמא דברכות שביטלום מפני תרעומת המינים, איכא למימר (= יש לומר) דהיינו דווקא בצבור, אבל ביחיד דליכא (= שאין) משום תרעומת המינים טוב לאמרם, שעל ידי כן יזכור מעמד הר סיני בכל יום, ותתחזק אמונתו בזה."

ג. גישה שלישית הביאו **החיד"א** (שם) ו**כף החיים** (שם, לו) בשם **הרב חיים ויטאל**, שהיה נוהג לומר בתפילה בכל בוקר את עשרת הדיברות, והפסיק לאומרם כאשר רבו האר"י אמר לו שכשחז"ל התכוונו בגמרא שאין לומר עשרת הדיברות בזמן התפילה, כוונתם אפילו ביחיד, כיוון שגם באמירה מעין זו יש חשש לחיזוק דעת המינים.

כתיבת עשרת הדיברות

לפי מה שראינו עד כה, אפשר להבין את דיון הפוסקים ביחס לכתיבת עשרת הדיברות מעל ארון הקודש. על בסיס האיסור לומר את עשרת הדיברות בתפילה כתב **המגן אברהם** (שם, ט) בשם **הלחם חמודות**, שאין לקבוע תמונה של עשרת הדיברות על קיר בית הכנסת, כיוון שגם כך נותנים להם חשיבות מיוחדת.

א. על בסיס דברי המגן אברהם כתב **הרב שטרן** (שו"ת בצל החכמה ג, קיב), שאין היתר לשים מעל ארון הקודש צורה של עשרת הדיברות (גם אם לא כתובים הדיברות בפירוש ורק מציינים באותיות), כיוון שכאשר שמים את הדיברות מעל הארון, מראים כאילו רק הן חשובות ויש חשש לתרעומת המינים.

ב. **הרב אשר וייס** ('עשרת הדיברות' חלק, וסבר להתיר. בטעם הדבר נימק, שכאשר חז"ל תיקנו את האיסור, הם קבעו שהאיסור הוא לקרוא בקריאת שמע ולא הרחיבו לצדדים נוספים. משום כך, אם יש הגיון לאסור גם בדברים נוספים - אפשר, אבל כיוון שהחשש של המינים בזמן הזה לא קיים, אין להרחיב את תקנת חז"ל (ופירש אחרת את דברי המגן אברהם).

גם בספר **אורח נאמן** (מאסף לכל המחנות א, סב) כתב שאין בכך איסור אך נימק בטעם ההיתר ששימת הדיברות מעל הארון סך הכל באה לסמל שכל הנמצא בתוך ארון הקודש נאמר מסיני כפי שעשרת הדיברות נאמרו בסיני. גם **הרב שטרן** (שם), על אף שלא קיבל סברא זו ביחס לארון קודש ומשום כך אסר, פסק להתיר על פי סברא זו. שחגורת ספר התורה תורכב מעשרת הדיברות.

עמידה בעשרת הדיברות

לאחר שראינו שלמרות שהאיסור המקורי המובא בגמרא מתייחס רק לקריאת עשרת הדיברות בקריאת שמע, בפועל הרחיבו אותו האחרונים גם למקרים נוספים. הרחבה נוספת למחלוקת זו, היא מחלוקת הפוסקים האם מותר לעמוד כאשר קוראים בספר תורה את עשרת הדיברות, וכפי שיקראו השבת פרשת יתרו:

א. **הרמב"ם** (ס' מו) כתב, שלמרות שהגמרא מדברת רק על איסור קריאת עשרת הדיברות בתפילה, למעשה יש איסור גם לעמוד בעת קריאתם והעומד יש למנוע אותו מכך. בטעם הדבר נימק, שכיוון והאומר שאין תורה מהשמים אין לו חלק לעולם הבא ומדובר בדבר חמור, יש להימנע מכל חשש העלול לגרום טעות בעניינים אלו, וכן מובא שפסק **הרב אלישיב** (ועיין בדף לפרשת נשא שנה ב').

עוד הוסיף הרמב"ם, שגם אם יש הנוהגים לעמוד אין זו טענה להתיר, וכי אם יש חולים ובריאים נהפוך את הבריאים לחולים כדי שכולם יתנהגו באופן דומה?! בעקבותיו פסק **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ו, ח) שאסור לעמוד והוסיף, שאם מתפלל יחיד יודע שהקהל באותו בית כנסת עומד והוא אינו רוצה לפרוש מהציבור, יעמוד מתחילת הקריאה וכך לא יעמוד בעשרת הדיברות דווקא, ובלשונו:

"אלא שמכל מקום כיון שאפשר שיהיה נראה בעיני ההמון כמזלזל חס וחלילה בקדושת קריאת עשרת הדברות, כי לא רבים יחכמו להבין אמרי קדוש הרמב"ם ז"ל, לפיכך היה נראה להורות ליחידים שיודעים מראש שמנהג הקהל שם לעמוד בשעת קריאת עשרת הדברות, להקדים לעמוד מתחילת קריאת הפרשה, או לכל הפחות מתחילת קריאת העולה."

ב. למרות תשובת הרמב"ם, בפועל אחרונים רבים (לא מעט בעקבות המנהג) כתבו שאין בעיה לעמוד בזמן קריאת עשרת הדיברות, ובטעם ההיתר הביאו מספר טעמים. יש שכתבו, שבניגוד לקריאת הדיברות בקריאת שמע שיש בה חשש מפני המינים, ברור שסיבת העמידה היא בגלל שעשרת הדיברות ניתנו בסיני במעמד השכינה וכפי שנהוג לעמוד ב'אז ישיר' ולכן אין חשש.

החיד"א (טוב עין סי' יא) הוסיף טעם נוסף וכתב, שבניגוד לקריאת שמע בה מוסיפים רק את קריאת עשרת הדיברות למצווה לדאורייתא (קריאת שמע) בקריאת התורה קוראים את עשרת הדיברות כחלק מפרשה שלמה, ולכן אין חשש שיבואו בעקבות העמידה לחשוב שרק הם מהשמיים, ובלשונו:

"נראה דלא דמי, דתרעומת המינים הוא שלא יאמרו אלו לבדם ניתנו למשה בסיני, שלא יאמרו עמי הארץ אין שאר תורה אמת. ואם כן הכא שקורין בספר תורה כל התורה מידי שבת בשבתו, וגם ביום זה שהם קורין עשרת הדברות קורים איזה חלק מהתורה לית לן בה, דמוכח דהכל אמת, אלא שהם עומדים בהם להיות שהם יסוד התורה ונכתבו בלוחות."

גם **הרב אשר וייס** (שם) כתב שאין איסור לעמוד בעשרת הדיברות, על בסיס שיטתו שראינו לעיל. כנזכר, הוא סובר שכיוון שחז"ל לא אסרו לעמוד בעת קריאת עשרת הדיברות, ובזמן הזה אין חשש ממשי מפני המינים - אין להרחיב את גזירת חז"ל, וכן כתב גם **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ד, כב) שלא את קיבל נימוקי המתירים לעיל והוצרך לטעם משלו.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...?